

Микола Зимомря, Василь Вербіцький

Ім'я Андрея Шептицького (1865—1944) рельєфно виділяється з-поміж тих церковних діячів, які спричинили помітний вплив на розвиток української науки, духовного життя українського народу загалом. Тут вагомою постає одна позиція — Франкова характеристика українського церковного достойника «як європейця». Це твердження Івана Франка проливає світло на культурну взаємодію між Сходом і Заходом, яку плекав і втілював на практиці Шептицький, оскільки «митрополит Андрей говорить про ті речі, як європеєць, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним» .

Висловлювання Івана Франка органічно пов'язуються з темою нашої розмови про багатогранну діяльність митрополита Андрея Шептицького, що отримала посутній, хоч і неоднозначний розголос у країнах Східної, Центральної та Західної Європи. Вона удостоїлась непересічних оцінок як вітчизняних авторитетних діячів науки і культури (І.Франко, М.Грушевський, І.Огієнко, М.Чубатий, І.Власовський, І.Крип'якевич, Н.Полонська-Василенко), так і зарубіжних дослідників. До останніх належить, без сумніву, академік Едуард Вінтер, який виявляв упродовж кількох десятиліть наукове зацікавлення до джерел відродження української духовності і в цьому контексті — до життєвого шляху Андрея Шептицького, його спадщини та її значення для України і слов'янського світу. Варто підкреслити: перу цього німецькомовного історика належать десятки праць, в яких безпосередньо або ж опосередковано висвітлюються питання історії, культури, фольклору, етнографії, філософської, релігійної думки, одним словом, духовного життя українського народу в його плідних зв'язках із сусідніми й віддаленими народами. Едуард Вінтер, без перебільшення, чимало зробив у справі дослідження історичного минулого українських земель, вивчення культурної спадщини України, що найкращим чином проявлена у творчих змаганнях Прокоповича, Сковороди, Шевченка, Франка, Лесі Українки, а також багатьох інших діячів, в тому числі громадсько-політичних, церковних тощо, які зримо спричинились до духовних змагань українського народу у різних сферах життя. Сюди належать, зокрема, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, Андрей Шептицький, Августин Волошин, Іван Крип'якевич, Дмитро Дорошенко, Олександр Архипенко, Євген Маланюк, Дмитро Чижевський, Василь Стус.

З цілою низкою українських вчених Едуард Вінтер був у дружніх взаєминах (Олександр Білецький, Михайло Пархоменко, Іван Крип'якевич, Августин Волошин, Дмитро Дорошенко, Іван Мірчук, Зенон Кузеля, Дмитро Чижевський), що благотворно відбилось на дослідницьких зацікавленнях німецького славіста. Бо ж україніка з-під пера цього зарубіжного науковця — це справді значний доробок, який належним чином ще достатньою мірою не оцінений українською критикою. Мабуть, тому варто у цьому плані окреслити життєвий і творчий шлях вченого бодай найбільш визначними штрихами його біографії.

Едуард Вінтер народився 16 вересня 1896 року в містечку Гроттау (Гродек, нині Чехія). Опісля студій в Іннсбрукському університеті в 1921 році захистив дисертацію, на сторінках якої тісно переплетені філософські, соціологічні та теологічні аспекти. Певний час працював на теологічному факультеті, продовжуючи наукові пошуки в архівах і бібліотеках Праги, Відня, а згодом — Львова, Ужгорода, Будапешта й Ватикана. Поза всяким сумнівом, постановка питання щодо діяльності Андрея Шептицького в оцінці Едуарда Вінтера «не шита білими нитками» хоч би тому, що мовиться про одного з

небагатьох західноєвропейських учених такого рангу, кому судилося особисто зустрітися із славетним митрополитом. Як засвідчують щоденникові записи Едуарда Вінтера, йому вдалося вперше побувати у місті Лева ще 1924 року, коли він відвідав професора богословської академії Гавриїла Костельника (1866—1948). Матеріальна скромність, з однієї сторони, і зі смаком дібрана домашня книгозбірня господаря — з другої, а відтак незвичайна гостинність і широка обсервація Костельника справили на гостя з Праги велике враження. Цим відвідином передувала їхня зустріч на конгресі у Велеграді. Підкреслимо: саме митрополит Андрей Шептицький був ініціатором Велеградських з'їздів і конгресів, що систематично проводились упродовж двадцяти років, тобто від 1907 до 1927 р. До слова, на першому з'їзді в 1907 р. Шептицький виступив із програмою, суть якої віддзеркалювала його прагнення до єднання української церкви. У Львові Костельник активно прилучав молодого німецького вченого-теолога до наукового опрацювання української тематики, вивчення матеріалів у сполучі: релігія у контексті філософії та історії.

У час перебування Едуарда Вінтера у Львові його прийняв митрополит Андрей Шептицький. Можна припустити, що ініціатива зустрічі Едуарда Вінтера з українським достойником не обійшлася без допомоги Костельника. Щоправда, на 1924 рік припадають його доволі приятельські стосунки з Йосипом Сліпим і Климентом Шептицьким, які були близькими до митрополита .

За зізнанням Едуарда Вінтера, «післяобідня розмова з митрополитом Шептицьким залишалася для нього незабутньою». Та це й не дивно, бо його співрозмовник мав, кажучи словами Івана Франка, «немалі речові прикмети: трафність життєвих спостережень і трафність оцінки життєвих фактів», звідки проступала «гаряча прихильність до людей взагалі і особливо до простого люду та дбання про його піднесення» . Цікаво, що за рекомендацією Шептицького його гість побував у бібліотеці Наукового товариства імені Т.Шевченка та у Національному музеї, заснованому митрополитом у 1905 році. Через п'ятдесят сім років Едуард Вінтер згадав добрим словом обидві авторитетні установи, відзначивши на сторінках книжки «Мое життя на службі взаємодії народів» (Берлін, 1981). До речі, під час аудієнції в митрополита були присутні, як свідчать щоденникові нотатки академіка Вінтера, Й.Сліпий та К.Шептицький. Не буде перебільшенням, коли скажемо: тут, у Львові, Едуард Вінтер пізнав «українське питання», широко закрое на конфесійному терені. З цього погляду цікавими й змістовними можна назвати поїздки молодого вченого до Ужгорода й Мукачева (4 липня – 5 липня 1925 року), а також вдруге до Львова, у 1928 році. Перебуваючи в Закарпатті, Едуард Вінтер неодноразово зустрічався з одним із керівників товариства «Просвіта» Августином Волошином (1874—1945) і вів з ним дискусії про «ідеали виховання», «традиції народного навчання», «педагогічну психологію» . У книжці «Мое життя на службі взаємодії народів» Едуард Вінтер високо оцінив наукові студії Августина Волошина, багаторічного директора Ужгородської вчительської семінарії, а в бурхливому 1939-му — з трагічною долею президента Карпатської України, увиразнюючи успіхи свого співрозмовника в галузях «експериментальної педагогіки та психології».

Про результативність поїздок Едуарда Вінтера в Галичину та Закарпаття свідчать певним чином зібрані матеріали — здебільшого етнографічного характеру, — які склали окрему книжку, що побачила світ 1926 року в Мюнстері під назвою «Німці в словаків та Підкарпатській Русі». Як це проступає з титульної позиції видання, вчений приділив основну увагу популяризації завдань, що стояли перед німецькомовним населенням на

землях Словаччини, Закарпатської України, а також Галичини. Історичні джерела Вінтер опрацьовує у контексті з українською тематикою (етнографія, культура, конфесійні питання і т.п.) під час перебування в Римі, яке тривало від 5 грудня 1926 до 7 січня 1927 року.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу такий факт: у Римі Вінтер віднайшов цікаві документи з літопису української церкви, яка на зламі XIX — перших десятиліть XX ст. тісно пов'язана з ім'ям одного з найвидатніших її ієрархів — митрополита Андрея Шептицького. Вони, власне, в основі таких досліджень німецького історика, як «Україна і церковна унія» (1930), «Національні та релігійні змагання в Галичині у другій половині XIX ст.» (1939), «Візантія та Рим у боротьбі за Україну: 995—1939» (німецькою мовою — 1942; українськомовний переклад — 1944) та ін. В особистій бібліотеці академіка, що знаходиться й нині в Берліні, зберігаються численні видання, які творять чималий фонд україніки загалом. Серед них увагу привертає, приміром, праця Андрея Шептицького німецькою мовою з помітками Вінтера-теолога, що побачила світ у 1927 році.

Зауважимо: Едуард Вінтер захистив у 1934 році докторську дисертацію на тему «Філософія релігії та її історія», після чого обійняв посаду професора теологічного факультету в Карловому університеті в Празі. Деякий час читав лекції і в стінах Вільного Українського університету, що функціонував від січня 1921 року у Відні, а відтак — у Празі. У 30—40-х роках стержневою проблемою у колі наукових інтересів Вінтера поставала українська тематика. Від 1947 року він працював завідувачем кафедрою східноєвропейської історії в університеті ім. Мартіна Лютера в Галле-Віттенберзі, виконуючи водночас і функції ректора цього вузу упродовж 1948—1951 рр.

Переселившись 1951 року в Берлін, Е.Вінтер розгорнув у стінах Академії наук та Берлінського університету ім. Гумбольдта багатогранну наукову діяльність, заснував дві авторитетні серії і був їхнім фактичним видавцем: «Джерела й студії до історії Східної Європи» та «Матеріали до історії релігійної та наукової думки». Вченому судилося довге життя, на хвилях якого нерідко суперечливого й неоднозначного — академік Едуард Вінтер до останнього подиху, що припав на третє березня 1982 року, не втрачав палкого зацікавлення історичними долями українського народу.

У пов'язі з чільним доробком академіка Едуарда Вінтера найбільш значними видаються, на наш погляд, такі його праці: «Росія і слов'янські народи в дипломатії Ватикану: 1878—1903» (1950), «Росія і Ватикан» (т.1—2, 1960, 1961), «Папство і царизм» (1964), «Духовний портрет Феофана Прокоповича» (1968), «Радянський Союз і Ватикан» (т.1—3, 1972), «Рим і Москва» (1972), «Політика Ватикана в отношении СССР 1917—1968» (1977), «Долі вільнодумців» (1979) та ін. Звісна річ, заслуги вченого перед Україною, її історичною наукою окреслюють передусім кілька ґрунтовних студій; з-поміж них виділимо такі позиції дослідника: «Виникнення козацтва» (1954), «Іван Франко» (1957), «Богдан Хмельницький» (1957), «До історії українського козацтва» (1957), «Іван Франко. Матеріали до історії та культури України» (1963), «Раннє просвітительство» (1966), «Тарас Шевченко» (1965), «Революційний демократ Тарас Шевченко 1814—1861. Матеріали про діяльність українського поета й мислителя та рецепція його творчості в німецькомовному і західнослов'янському мовному ареалі» (1976), «Мислитель Григорій Сковорода» (1979).

Вже один перелік опублікованих досліджень переконує: в особі академіка Едуарда Вінтера зарубіжне українознавство мало свого визначного представника. Як історик України вчений розглядав її матеріал (суспільно-політичного, економічного, культурного,

фольклорно-етнографічного, мовного чи конфесійного характеру), як правило, у двох аспектах, тобто з проекцією на: а) національно виокремлену площину та б) загально-європейську значимість. Наприклад, у праці «Візантія та Рим у боротьбі за Україну: 955—1939» автор підкреслював, що, скажімо, діяльність митрополита Андрея Шептицького становила різнобічний внесок у справу утвердження загальнолюдських ідеалів духовності, заґрунтованої на ідеях національного відродження. Тому й закономірно, що в монографії «Рим і Москва» дослідник доповнив цю тезу важливим висновком: митрополит Шептицький був не тільки видатним «церковним, але й політичним діячем». Своє концептуальне бачення ролі Шептицького як «політичної особистості» Едуард Вінтер пов'язував з історичною долею народу. Цікаво, що тривалий час він був прихильником теорії «пересадної свободи», про яку духовний пастир українського народу, речник синтезу тисячолітнього християнства на Україні митрополит Андрей Шептицький писав ще в 1904 році у пастирському посланні до всечасного духовенства.

На нашу думку, німецькому історично-славісту були добре відомі слова Шептицького, висловлені на початку ХХ віку: «Дух непослуху для власті, котрий в наших часах загально в Європі розширюється і росте через розширення теорії пересадної свободи і абсолютної різності, а для котрого кожне надужиття власті через її органи, і кожна нелегальність, і несправедливість єсть оливою, доливаною до огня, єсть одною зі сторін революційного духу...»

Примітно, що Едуард Вінтер вбачав у системі державності основу кожної нації; звідси народ — суб'єкт історії, в контексті якої церква, за переконанням як автора, так і Андрея Шептицького, була одним із чинників боротьби за збереження самотності того чи іншого народу.

Академік Едуард Вінтер був пов'язаний із містом Лева узами особистих контактів з низкою відомих діячів Західної України. Останній раз вчений побував тут влітку 1956 року, коли брав участь у ювілейних торжествах з нагоди 100-літнього свята Івана Франка, ім'я якого служило Едуарду Вінтеру неперевершеним взірцем на терені зведення «золотих мостів» дружби й порозуміння між народами заради вільного та щасливого життя на землі.

М. Зимомря, В. Вербіцький. Вони думали по-європейськи: Митрополит Андрей Шептицький і академік Едуард Вінтер // СЛОВО №1 (35) (2008) 27-29